

Симеон Янев

Все!

От няколко месеца вестник „Пулс” води на страниците си разговор за детската литература, за който, ако е рано да се правят окончателни изводи, не е рано да се признае, че е първият толкова обстоен разговор като че ли от времето още преди Девети септември 1944 г., когато Георги Цанев в „Изкуство и критика” накарал да заговорят за нея такива творци като Христо Радевски и Атанас Далчев, Ангел Каралийчев и други. На пръв поглед е странно, че този разговор, явно отдавна готвен от редакцията, се разлива в ширина, а не в дълбочина, и че в него не участват нито поети, нито белетристи от ранга на Радевски, Каралийчев и Далчев, а автори и критици, някои от които едва ли не за първи път в десетилетната си практика се обръщат към детската литература. Добре познатата ни публицистична демагогия изисква тук фраза от рода на „и в това, разбира се, няма нищо лошо, но...”

Но нека ми бъде позволено да кажа веднага, че, напротив – в това има нещо много лошо и то вероятно не е ясно само за хора, които отдавна и професионално се занимават с тази литература, но и за всички, които, макар от време на време, се зачитат в нея.

Лошото е, че за детската литература се заговори изведнъж и кампанийно, а в кампаниите, както е известно, има място колкото за звани, повече за незвани, тъй като кампаниите в същността си означават екстрена ситуация. Кое предизвика кампанията за детската литература, след като добре се знае, макар и негласно, че да се занимаваш с детска литература в България днес не е особено престижно, а да пишеш критика за детската литература се решават не повече от една дузина критици, ако и тази цифра не е прекалено щедра. Дали излезе на бял свят творба като „Ян Бибиан...” от тридесетте години, четена с еднакъв интерес както от децата, така и от родителите им? Или пък се яви незапомнен провал, който разбуди гнева на снизходителни и мъдро запазили досега дистанция критици?

Добре се знае – нито едното, нито другото, но днес в атмосферата на гласност в обществения живот, която идва като, историческа потребност, ни е необходимо да потърсим гласност и в литературата, ако е още рано да търсим плодовете и в литературата.

Но всъщност необходимо ли е? Какво може да означава гласността в литературата? Може би във вчерашния й ден нещо не е било казано ясно и откровено, може би в известни условия празнословието и шампата са взели превес над живото и изстраданото слово, може би критици-лакеи (но съвсем не с тих лакейски тон) са заглушили дискантно строгия и неподкупен критически хор? Нищо подобно, нищо подобно! Ние знаем и от априлските дискусии, че толерирани слаби автори у нас няма, че некритикуеми няма, че абонирани за награди няма, за звания също няма, и колко странно, че партийното и държавно ръководство предложи званията у нас да се премахнат, защото именно като ръководство видя опасност в обезценяването им. Остава да решим проблемите на детската литература, за която... излиза, не сме дискутирали в периодичния печат близо 50 години след „Изкуство и критика”. Ами да ги решим!

Много автори вече от страниците на „Пулс” ни казаха, че детската литература била доста сива, че в нея често се появявали поетически и прозаически недоразумения. У нас средно годишно излизат 80 детски книги и вероятно два пъти по толкова за възрастни. Ако разтворим страниците на десетки от тия детски книжки, ще се срещнем наистина с невероятна творческа немощ, примитивизъм и те, колкото и да сме свикнали с елементаризма и скуката на литературата за възрастни, ще ни изглеждат още по-ужасяващи, защото са като че ли и нарочно (заради „спецификата”) наивизирани, инфантилизирани, или както точно се изрази един от участниците в

дискусията – „вдетинени“. Няма да отричам подобен факт: той е толкова прескърбен, колкото повече е явен. Няма да чакам отговор на въпроси като този например: а нима, ако сравним процентно неудачите в детската литература със сивото и безпомощното, но кресливото и помпозното в литературата за възрастни, резултатът би бил различен?

Ще си позволя да обърна внимание върху едно – големите критически блокове, които „Литературен фронт“ всяка седмица поднася, са построени по странен модел – говори се положително или с известни меки забележки за по двама-трима автори за възрастни и накрая критикът демонстрира смелостта и критичността си върху една детска книга, безусловно отречена. Минаха вече времената, когато един критически блок можеше да бъде построен от положителни рецензии; сега се изисква и проява на смелост и критицизъм. И смелостта, и критицизмът са безусловни, когато става въпрос за детската литература. Не искам да кажа, че критическите оценки за разглежданите книги са несправедливи. Но се питам: нима критическата смелост и находчивост започнаха да се изразяват в това да се „съсекат“ няколко сиви детски книжки, безусловно заслужаващи участта си, и за сметка на тая неопределена, беззащитна, подобно на самите деца, и периферна по отношение и на внимание, и на място в литературния живот, област, наречена детска литература?

И най-после, ако приемем, че е толкова сива, колкото и беззащитна, как да си обясним, че в градежа ѝ участват автори като Йордан Радичков, Христо Радевски, Валери Петров, Иван Давидков, които респектиращо изпълват самата литература за възрастни, макар и да не са като че ли сред най-рецензираните съвременни автори. Как да си обясним, че по-младите Николай Кънчев, Стефан Цанев, Иван Цанев, Недялко Йорданов, които кой знае защо и в чий интерес изглеждат някому в ранглистата млади (поставят се в списъците пред „и други“, макар че и двадесет години по-младите от тях имат вече по няколко книги), са трайно приобщени към детската книжнина с чудесни стихотворения и поемки? И те не само че не изглеждат сиви, но превъзхождат много от онова, което минава за добро в литературата за възрастни!

Но те били поети и за възрастни, и за деца, а разговорът в „Пулс“ засягал преди всичко онези, които, прикрити зад прословутата специфика на детската литература, прикривали всъщност само специфичната си сивота. Не от вчера в детската литература се изявяват и такива автори, които пишат само за деца, и такива, които пишат за деца, както и за възрастни. Ран Босилек и Марко Марчевски вчера са вървели редом с Елин Пелин и Ангел Каралийчев, както Асен Босев и Леда Милева, посветени изцяло на децата, вървят днес с Николай Зидаров и Георги Струмски, които пишат за деца, както и за възрастни. И вероятно утре авторите на досега по две-три чудесни книжки за деца Янаки Петров и Велизар Николов ще продължат да представят една далеч не сива детска литература редом с Иван Цанев – един от най-добрите ни поети както за деца, така и за възрастни. Но в критическите обзори на нашите вестници и списания не съм видял да се каже нито за Янаки Петров и още по-малко за Иван Цанев, че те не са вече надежди, а радостна реалност на детската ни литература. Помни ли някой случай в последните двадесет години да е била приветствувана публикация за деца веднага след излизането ѝ примерно в рубриката „Преди да е изсъхнало мастилото“ и кой би могъл да си спомни колко безлични, конюнктурни и гръмогласни съчинения на тъй наречените сериозни автори си останаха само с този приветствен възглас? Но това не е съвсем точно, защото повечето от тях отшумяха в забравата, екскуртирани от десетки възторжени до умилителност рецензии, докато венценосният автор сядеше административния си пост. Колко жалко, че административните постове не са пожизнени, но колко хубаво, че все пак ги има! Може би някога някой литературен историк ще събере в една антология възторжените приветствия на недосъхналото мастило, но дали ще намери в литературната история книгите, които са ги въодушевили? Утеха на детската литература нека бъде, че нито едно нейно значимо или незначително произведение не е посрещнато с подобен фанфарен шум... извинете, звън.

Но може ли да бъде нейна утеха обстоятелството, че положително за нейните

книги в тъй наречените сериозни списания и вестници се пише само веднъж в годината – около Седмицата на детската книга и на изкуствата за деца и юноши, а отрицателно – винаги и навсякъде, че задълбочени портрети за детски автори излизат само епизодично, че за нея отговорно пишат само двама-трима критици и около нея блажено преживяват още две дузини неуспели или даже не посмели да опитат в критиката за възрастни. В замяна на това при случай мнението си за нея великодушно ни съобщават хора, които през живота си не са написали и два реда по проблемите ѝ. А нима нямат право, нима не трябва да бъде нормално всеки, още повече професионален критик, да може да изкаже мнението си – пита тук онзи, който бди над демократичността на изявата. А нима демократична изява означава непрофесионален памфлет или в нашата критика има конвенция всеки да се изказва върху онова, което не познава? Но какво значи да познава? По мое мнение най-елементарната степен на познаване на една проблематика се удостоверява с траен и дълъг интерес към нея, с най-напред доказани обич или съпричастност към нея и едва след това с генерализиране и безмисловни оценки за състоянието ѝ. В моя критически бележник в последните години съм си отбелязвал не един подобен, никого не възмутил, гастрол. Срещал съм се с невежество, което не може да спомене и три имена на български детски писатели отпреди Девети септември 1944 г., но безцеремонно съди за книгите на този или онзи съвременен детски автор. Срещал съм автори, които прибягват до детската литература само когато около нея „замирише на барут“.

Разбира се, всичко това би могло да си остане за тяхна сметка, ако страстните им и в известни отношения верни и точни оценки не носят в страстността си пристрастна претенция да бъдат категоричния глас на истината. Срещу всичко това и ако едни двадесетгодишни занимания с тази литература означават нещо, бих могъл да кажа, че българската, с най-доброто, което остави през последните десетилетия, такава, каквато е днес, по нищо не отстъпва на сродните ѝ литератури и е напълно достойна за своята посестрима – литературата за възрастни.

Ако нейна слабост е това, че лицето ѝ представят по-малко от десетина много добри и добри автори, а галерията е пълна с неоспорима посредственост, нима в литературата за възрастни е по-различно? И всъщност кога, в коя епоха и в коя литература масовостта е означавала качество и най-богатите литературни периоди не са ли изразявани от пет, десет или петнадесет, ако не са твърде много, имена? На фона на тези десет-петнадесет имена честно, безчестно, праволинейно или комбинативно, цинично или свенливо, но винаги сиво, живеят, боричкат се, навалят към първите редове десетки и стотици други и това е тяхно право. Кога и къде, в кои условия и по какъв метод някъде е създадена само първокласна литература?

Да ме пази господ от ония, които ще кажат тук, че съм защитник на сивата литература, защото сам аз не мога да се опазя! Исках да кажа, че сивата литература е за съжаление неизбежна и че единствената възможна борба срещу нея е персонифицирането ѝ, защото всяка друга борба е всъщност борба не против, а за нея. От много години вече – от младостта и критическата ни незрелост – всички ние ентузиазирани се стичахме под мобилизационните знамена на борбата с нея и... кого победихме? Само собствения си ентузиазъм. Може би и за добро, защото колкото изненадващо, толкова и обнадеждаващо, в разгара на битките – нека говорим само за детската литература – Иван Давидков написа чудесните си стихове за юноши, Марко Ганчев – болезнените си сатири, Иван Цанев – стиховете си за деца, а сега се задава един поет за най-малките – Виктор Самуилов, име, което аз свързвам с най-големите надежди на детската ни литература. Но как да се съгласим тогава, че детската ни литература е преминала от авангарда в обоза? Как да приемем, че такава, каквато е днес и представяна от автори като Валери Петров и Борис Априлов, Георги Струмски и Анастас Стоянов, Димитър Стефанов и Марко Ганчев, Димитър Гулев и Лиана Даскалова, Кирил Апостолов и Станислав Стратиев, Иван Цанев и Велизар Николов, Янаки Петров и Виктор Самуилов, тя е по-лоша от толкова грижливо отглежданата, така приветстваната за всеки свой пореден успех „сериозна“ литература?

Аз съзнателно избягвам в този списък имената на Анастас Павлов, Асен Босев,

Леда Милева, Николай Зидаров, Борис Априлов, Андрей Германов, съзнателно оставям настрана Йордан Радичков и Павел Вежинов, Веселин Анреев и Христо Радевски, Младен Исаев и ред още други, изцяло принадлежащи на детската литература или само оставили дълбок белег в нея автори. Някои от тях отдавна не пишат за деца, други преди време ни напуснаха, а трети не написаха в последните десетина години нищо по-значително от онова, което създаде имената им в литературата за деца и юноши. Не искам в защитата си на детската литература да се възползвам от онова, което е практика на мнозина от нейните критици – отчитайки успехи, да изброяват имената на всички заслужили живи или да превръщат в успехи дори посредствените им изяви. Но нима това е само нейна практика? Докато бе жив Людмил Стоянов, не започваха ли всички критици, всички доклади, всички отчети с неговото име, въпреки че в последните две десетилетия на живота си той не бе написал нищо по-значимо от онова, което бе създал в трийсетте години и непосредствено след Девети септември 1944 г.? И не изчезна ли неоправдано неговото име безследно веднага след смъртта му, макар „Сребърната сватба на полковник Матов” и „Холера” да не са загубили нищо от цената си? Напротив – мисля, че във времето тя се увеличава. За своя утеха в тоя позорен хор на мълчанието или тенденциозните преоценки ще кажа, че в университетския курс за неспециалисти, който имам честта да чета, името на Людмил Стоянов е редом с имената на Светослав Минков, на Крум Велков, Стоян Загорчинов и другите автори от тридесетте години.

Литературата на днешния ден - това не са авторите с вчерашни заслуги. Но дори когато на тях им се иска да изглежда така, не трябва да забравяме заслугите им в миналото. Ако аз имах великолепните книги от 50-те и 60-те години на Асен Босев, бих си спестил някои от публикациите в последните десет-петнадесет години. Но нима, пак да попитам, слабостта на Асен Босев е само негова слабост, слабост на детската литература, а не и слабост на литературата ни изобщо? Колко от нашите големи в миналото автори, след като минат седемдесет-осемдесет години и усетят в себе си упадъка на таланта (или у нас трябва да смятаме таланта неукротим като буйна река чак до пределите на живота?), имаха смелостта на един Съмърсет Моъм например да кажат „аз направих каквото можах; оставам в сломените си”.

Мисля, че има нещо извънредно навременно и тактично в неотдашното решение на Политбюро на ЦК на БКП наградите и отличията да се дават за конкретна творба и проява, а не по повод на годишнини. Чистотата на духовния живот изисква признание за работа, и то конкретна, а не признания за „цялостна литературна дейност”. Та нали именно с този стил искаме да скъсаме? В младите си години имах честта да бъда за по-дълго или по-кратко време около творци като Атанас Далчев, Ангел Каралийчев, Димитър Ангелов. Един случай остава в паметта ми. Няколко години преди смъртта си Димитър Ангелов ми даде да прочета роман, който смяташе за продължение на „На живот и смърт”. Казах му ласкави думи, но повече от уважение към предните му книги. Тогава той ме попита: „По-добър ли е от „На живот и смърт”?” Казах – не. Димитър Ангелов – вероятно не заради моето „не” никога не предложи за печат този роман, върху който бе работил повече от десетилетие. Това вътрешно достойнство е необходимо на добрия писател, смятам, повече отколкото парите и ефимерната слава. Защото то означава и голямото уважение на следващото поколение. Колко от нашите писатели държат на това уважение. Ако писателят по някаква причина е загубил тази мярка, не мисля, че ние, които в този миг сме по стечение на обстоятелствата изразители на литературната гласност, можем да си позволим да забравим действителните му минали заслуги.

А що се отнася за Асен Босев и Леда Милева, превърнали се в притча во езицях в отрицателен смисъл в статиите в „Пулс”, трябва ясно да се каже, че те са част от историята на нашата социалистическа детска литература, и то ярка, значима част. Те двамата най-определено създадоха след Девети септември 1944 г. художествените образци на политизираното мислене в детската литература, нещо съвършено ново в нейната вековна история и дори само това (а то за радост не е само) да бе тяхна заслуга, би била достатъчна, за да се запечатат в нея имената им. Те са от най-редкия тип творци

в тази литература – пишейки само за деца, създават вкуса на възрастния, а това е рядка и специфична дарба. Разбира се, не техните произведения ще четете порасналото след време поколение, но ако изобщо продължи да четете, ще го дължи на тях, както и на автори като Марко Марчевски, Цветан Ангелов, Петър Бобев... Предчувствам усмивката на високоинтелигентния читател или критик, който с ирония ще проследи тия имена, защото техните приключенски повести и романи отдавна не удовлетворяват вкуса му, когато се е случило повторно след детството да се спре на тях. Но нима на тридесет или на четиридесет, а да не говорим на петдесет години вие ще вземете да четете романите на Майн Рид и Емилио Салгари, на Карл Май и Гюстав Емар? Достатъчно е, че сте ги чели някога дори под сборниците със задачи, под някой процеп на одеялото вечер, докато строгите родители на масата са мислели, че отдавна спите. А Петър Бобев е още сред живите, авторът на „Куцият дявол” и „Галатея”, „Симба” и „Калиакра”, и върху него като детски автор справедливо донякъде, но все пак и много повече несправедливо, се изсипаха преди време не един или два критически удара. Изисква се особена чувствителност, изисква се особен дар и обич и може би и малко снизходителност в критиката за детска литература. Вместо това повечето от досегашните статии в „Пулс” сякаш искат да ни убедят колко висок критерии и каква естетическа непреклонност имат техните автори. Кому е нужно това? И ако е точно така, нека направим дискусия за сивото в литературата за възрастни и нека нашите критически копия там се насочат към...

Искам да кажа – надвесени над „горката детска литература”, както я оплака Радичков, не изпадаме ли в положението на нейния Зайо Байо, който в известния анекдот зад гърба на ловеца се тупа в гърдите, заявявайки, че следващия път ще му одере кожата?

Кой е следващият път, когато дискусивно ще можем да говорим за нея? Никой наистина не ни е пречил и досега, но факт ли е, че последният сериозен разговор за нея е отпреди близо петдесет години? Аз не съм от хората, които дискутират, и именно поради това искам да кажа, че всичко, за което ставаше дума дотук, не е истинският предмет, а само повод за разговора. Истинският предмет е в цялостното отношение, което най-пряко свързаните с детската литература инстанции – Съюзът на българските писатели и Комсомолът, имат към нея.

Детската литература днес е завареното дете и в Съюза на българските писатели, и в Комсомола; най-често го търсят да го набият или наругаят, а за грижа – те имат достатъчно и сериозни грижи. Повече от тридесет години литературният печат в България се утрои по тиражно-издателски коли: излиза ново списание – „Съвременник”, нов вестник – „Пулс”, десетина нови литературни алманаси, тройно се увеличи обемът на „Литературен фронт”. В същото време СБП издава само две малки списания за деца – „Славейче” и „Картинна галерия”. За разлика от всички други негови литературни издания именно тия две малки списания, създадени преди повече от тридесет години, покриват напълно разходите си и носят печалба.

За тридесет години многократно се увеличиха и изданията на Комсомола, но именно Комсомолът, който има главна задача да осъществява (а не да съдейства) за моралното, идейното и естетическото възпитание на децата, не намери за необходимо да отпусне и една кола за детските си литературни издания, да не говорим за така наболялата потребност от нови. Заедно с това за детските редакции не се подбират хора с качества и литературен авторитет, а се попълват с... „висшисти”. Напълно прав е П. Д.-Рудар, който вижда една от главните причини за неуспехите в детската литература в кадровия състав на редакторите, но нито началото, нито краят на бедата е в редакторите, както мисли той. Защото липсата на издания у нас за детска литература не пречатства, а само улеснява сивия поток.

Къде и как може да се печата критика за детската литература в България? Във ведомственото издание „Деца. Изкуство. Книги” ли, което не знае кому всъщност е орган и напразно се мъчи да изплува във вакуума на общото безгрижие към литературата, за която говори? Или в сборника „Детска литература”, който с осигурената му отвън (неиздателска) хартия и пари от „благосклонното” издателство

„Народна младеж“ вместо всяка година се издава надве-натри чак като ръкописите пуснат брада и дори и авторите забравят за тях. В последните книжки моето име стоеше там в качеството на отговорен на обществени начала редактор. Но питам се – какъв смисъл има да стои, след като издателският редактор единствено знае какво всъщност влиза и какво пада от книжката? И после, в своите седем-осем коли, излизайки веднъж на две-три години, за какво всъщност да бъде това издание – за оперативна критика, за теоретични проблеми на изкуствата за деца, за литературна история, за новости в европейската или световна детска литература, или за юбилейни портрети на заслужили автори?

Издателство „Народна младеж“ нито вчера, нито днес може да отговори на тия въпроси. Е, как да застане тогава детската литература пред съда на обществеността, след като тя пред собствения си съд не може да застане? Не можа ли СБП или издателство „Народна младеж“, или издателство „Отечество“ с общи усилия да превърнат поне един от многобройните провинциални и избледняващи алманаси в редовен, единствен, национален, високопрофесионален алманах за детска литература? Например този на новата, голямата, водещата в икономиката и вероятно в книгопечатането Софийска област?

Всеуе!

Защо да си губим времето!...

1987

[Назад към основната страница](#)